

Prof. Dr G.A.Lindeboom

CHRONOLOGIE EN MEDISCHE GESCHIEDENIS

1. Het maanjaar
2. De Juliaanse tijdrekening
  - 2.1. Kalendae, Nonae, Idus
  - 2.2. De Romeinse cijfers
3. De Gregoriaanse tijdrekening 1582
4. De invoering van de Nieuwe Stijl
5. Het begin van het jaar
6. De indictie

Niet zo heel zelden kan de medisch-historicus stuiten op moeilijkheden in de juiste tijdsbepaling van een of andere gebeurtenis. Dit kan samenhangen met verschillen in de gegevens, die hem onder ogen komen. Deze verschillen kunnen berusten op onnauwkeurigheden die het gevolg zijn van een falende herinnering (bijvoorbeeld over het geboortjaar); soms zijn het aperte fouten, maar ook ettelijke andere factoren kunnen een rol hebben gespeeld. Zo bijvoorbeeld duurde het anderhalve eeuw, voordat de nieuwe door paus Gregorius XIII aanbevolen kalender algemeen in Europa werd ingevoerd. Hieruit ontsproten discongruenties in tijdrekening, bij welke in dit opstel vrij uitvoerig zal worden stil gestaan.

Het is de bedoeling in dit hoofdstuk (beginnende) wetenschappelijke beoefenaren van de geschiedenis der geneeskunde een handreiking te geven. Daarbij zij onmiddellijk toegegeven, dat in vele gevallen het er niet zo veel toe doet, of een bepaald feit een dag vroeger of later heeft plaatsgevonden dan gewoonlijk wordt aangenomen, maar de medisch historicus, die op nauwkeurigheid uit is, wil veelal toch gaarne, zo mogelijk, het juiste gegeven weten, en wanneer het jaartal verschilt, zal dit zeker voor hem vragen oproepen, waarop een antwoord hem welkom is.

1. Het maanjaar.

Ons dagelijks gebezigd begrip "maand" is natuurlijk afgeleid van de kringloop van de maan, in haar opkomst, volheid en verdwijning, welke zich afspeelt — ruwweg gezegd — in 28 dagen. Het ligt voor de hand, dat de oude natuervolken hun tijdperken bepaalden naar de maan.

De oude beschavingen rekenden met het maanjaar. Dit jaar had dan 12 "lunaties" of synodische maanomlopen. Het telde 12 maal $29,5(3) = 354 \frac{1}{3}$ dagen.

	maart mei juli oktober	januari augustus december	april juni september november	februari
1	Kalendis	Kalendis	Kalendis	Kalendis
2	a.d. VI Nonas	a.d. IV Nonas	a.d. IV Nonas	a.d. IV Non.
3	„ V	„ III	„ III	„ III
4	„ IV	pridie Non.	pridie Non.	pridie Non.
5	„ III	Nonis	Nonis	Nonis
6	pridie Non.	a.d. VIII Idus	a.d. VIII Idus	a.d. VIII Idus
7	Nonis	„ VII	„ VII	„ VII
8	a.d. VIII Idus	„ VI	„ VI	„ VI
9	„ VII	„ V	„ V	„ V
10	„ VI	„ IV	„ IV	„ IV
11	„ V	„ III	„ III	„ III
12	„ IV	pridie Idus	pridie Idus	pridie Idus
13	„ III	Idibus	Idibus	Idibus
14	pridie Idus	a.d. XIX Kal.	a.d. XVIII Kal.	a.d. XVI Kal.
15	Idibus	„ XVIII	„ XVII	„ XV
16	a.d. XVII Kal.	„ XVII	„ XVI	„ XIV
17	„ XVI	„ XVI	„ XV	„ XIII
18	„ XV	„ XV	„ XIV	„ XII
19	„ XIV	„ XIV	„ XIII	„ XI
20	„ XIII	„ XIII	„ XII	„ X
21	„ XII	„ XII	„ XI	„ IX
22	„ XI	„ XI	„ X	„ VIII
23	„ X	„ X	„ IX	„ VII
24	„ IX	„ IX	„ VIII	„ VI
25	„ VIII	„ VIII	„ VII	„ V (bis VI) *
26	„ VII	„ VII	„ VI	„ IV (V)
27	„ VI	„ VI	„ V	„ III (IV)
28	„ V	„ V	„ IV	pridie Kal. (a.d. III)
29	„ IV	„ IV	„ III	(prid. Kal.)
30	„ III	„ III	pridie Kal.	
31	pridie Kal.	pridie Kal.		
	Apr. Jun. Aug. Nov.	Febr. Sept. Jan.	Mai. Jul. Oct. Dec.	Mart.

* de tussen haakjes geplaatste getallen gelden voor schrikkeljaren, wanneer februar 29 dagen heeft.

Uit: Fuchs, J.W., *Klassiek Vademecum*, (Den Haag:
Van Goor & Zonen, z.j.) 4e dr.

Men dient echter het jaar te meten naar de zon. Het zonnejaar is de tijd waarin de zon haar weg (ecliptica) doorloopt en de jaargetijden éénmaal wisselen. Het zonnejaar heeft 365,25 dagen.

2. De Juliaanse tijdrekening

De oude Romeinen rekenden vroeger somtijds de jaren vanaf de stichting der stad Rome (ab urbe condita). Ze hadden oorspronkelijk een tijdrekening die door Numa Pompilius was ingevoerd. Deze berustte in wezen op een maanjaar van 355 dagen, dat men met het zonnejaar in overeenstemming trachtte te brengen.

Gaius Julius Caesar (102? -44 v.Chr.) leerde in Egypte het Egyptisch stelsel van tijdberekening kennen. In zijn tijd was de kalender grondig in de war. De lente-dag-nachtevening was naar juni verschoven. Hij nam de Egyptische tijdrekening over en bracht met behulp van de Alexandrijnse sterrenkundige Sosigenes de Romeinse kalender weer in orde in het jaar 46 v.Chr. Hij stelde het jaar toen op 365,25 dagen en voerde om de 4 jaar (schrikkeljaar) een extra-dag in; het jaar kreeg 12 maanden van 28-31 dagen. Het jaar 46 v.Chr. moest met bijna 3 maanden verlengd worden. Sindsdien spreekt men van de *Juliaanse* tijdrekening. De vijfde maand vanaf het begin van het jaar (namelijk maart) die oorspronkelijk "de vijfde" (Quintilis) heette, werd later naar hem genoemd.

De Juliaanse tijdrekening heeft in het Westen tot 1582 stand gehouden.

2.1. Kalendae, Nonae, Idus

De Romeinen onderscheidden in iedere maand drie, als het ware gemerkte, dagen: de Kalendae, de Nonae en de Idus.

De *Kalendae* (Calendae), - waarvan ons woord kalender is afgeleid - is altijd de eerste dag. De Grieken kenden die term of dag niet; vandaar de uitdrukking: iets uitstellen *ad calendas graecas*, dat is tot in het oneindige.

De Idus en de Nonae zijn voor sommige maanden verschillend. De *Idus* is als het ware de dag, die de maand in tweeën verdeelt. Hij valt in maart, mei, juli en oktober op de 15e, in de overige maanden op de 13e. De *Nonae* is de negende dag, teruggeteld vanaf de Idus (deze het eerst gerekend). Dat betekent dat de Nonae de 7e dag van het begin is in de maanden maart, mei, juli en oktober; en in de overige maanden, waarin de Idus op de 13e valt, de 5e dag is (zie nevenstaande tabel). Deze drie dagen: Kalendae, Nonae en Idus, vormen als het ware het referentiekader, waarnaar de overige dagen benummerd waren - dit echter altijd door terugtelling, en door het nummer er vóór te plaatsen.

Inschrijving van Adriaan van den Spiegel in het Matrikel van Padua.

Adrianus Spiegelius Bruxel-
lensis V kal. Aprilis
anno MDCL. albo Germano-
rum se inscripsit soluitque
coronatum

Brief van Van den Spiegel aan Caspar Hofmann.

S. P.

Tulit ad me nuper litteras tuas (mi Hoffmann) una cum libro
de Liens boni, cum in lecto decumberem propter adversa valetu-
dinem febre n. continua quã hmitentiana appello in hinc regio-
nibus h. e. annis familiarissima deprehensus eram) iuvenis ille
cordialis boni indolis, qui montis tua aliquandiu usus est.
Iudicium meum de istoc libro tuo non est quod nunc feci quod tem-
pus non suppetat legendi; totum n. quod habes lecturam habebis
et recurrenda sanitati dedico. Quare ignoscas si tibi
tuo non respondeo. Ego interim mi tibi eius libri quem ad
me misisti alium ex meo pecuni remitto de Lumbico lato,
et es libentius eum ad te mitto, quod te ipsum hinc animal meum
inspexisse nunc meminissim. Alterum exemplar adiunxi
pro collega tuo D. Noëlles quã cupio meo nomine quam plu-
rimas salutes. Nil ad ipsum litterarum in presentiam mitto exis-
timans hinc litteras pro utrius communas. Vale. prid. Non.
Novembris 1618

Tuus ex aro

Adrianus Spiegelius in Gymnasio Patavino Anatom.
et Chirurgia professor ord. p. o. lous.

De eerste voorafgaande dag wordt meestal *pridie* genoemd. Als Adriaan van den Spiegel dus een brief aan Caspar Hofmann dateert op "prid.non.November 1628", (zie afb.) dan is dat 4 november 1628. Dat betekent dat men in een maand de dagen nade Idus benoemde naar de Kalendae (eerste dag) van de volgende. Daarbij telde men de dag, van waar men aftelde, in dit geval dus de Kalendae, en de dag zelf mee. Was men volledig, dan schreef men ervoor: a.d. (ante diem), maar dit werd dikwijls nagelaten.

Voorbeelden:

IV.Kal.Julii	28 juni
V Idus Junii	8 juni
XVIII Kal.Oct.	14 september

Tot in de 17e eeuw werd deze gewoonte door sommige humanisten en medici, bijvoorbeeld bij de datering van hun brieven nog gebruikt. Men moet van deze wijze van datering goed op de hoogte zijn, wil men geen vergissingen maken.

Zo schreef bijvoorbeeld Adriaan van den Spiegel zich zelf in de matrikel van de Germaanse Natie te Padua in op V Kal.Aprilis. Dit wordt dus 28 maart. Maar Poelhekke (1961) geeft ten onrechte de datum van 5 april, omdat hij blijkbaar de 5e dag na de Kalendae van 1 april heeft gerekend, en niet die er vóór (1).

Verwarring kan ook ontstaan aan het einde van het jaar. De tweede helft van december wordt immers gerekend naar de Kalendae van het volgende. Dus is XII Kal.1638 de dag van 21 december 1637.

2.2. De Romeinse cijfers.

De Romeinse cijfers I, II, III...X worden door ons dikwijls nog gebruikt en behoeven weinig toelichting. De letter M (mille) staat voor duizend, de D (van dimidium, de helft, voor 500) en de C (centum) voor honderd, een L voor 50. MDC is dus 1600.

Staat het cijfer I, II, III vóór een D of C, dan moet men terug tellen. Hetzelfde geldt voor een C voor een M. MDCMLXXVIII is dus 1978.

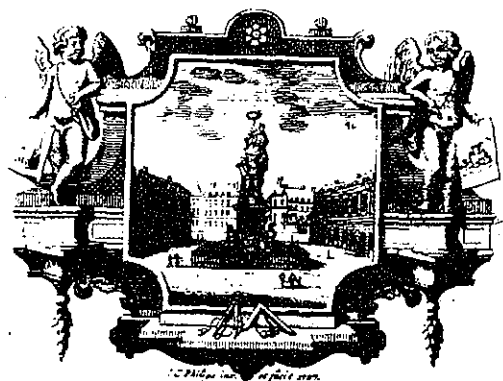
Somtijds kan men een omgekeerde C. aantreffen. CIJ = M (duizend), en IO = 500.

Voorbeelden geven de volgende titelpagina's:

NICOLAI TULPII,
 AMSTELODAMENSIS EXCONSULIS,
 OBSERVATIONES
 MEDICAE.

EDITIO SEXTA,

Prioribus emendatior & auctior, cum Oratione
 Funebris Clar. Ludovici Wolzogeni, tum duabus
 Elegiis Celeb. Petri Francii, in Decessum
 Illustris & Amplissimi Auctoris.

LVGDVNI BATAVORVM,
 Apud GEORGIUM WISHOFF,
 MDCCXXXIX.

OBSERVATIONVM
 ET CVRATIONVM
 MEDICINALIVM
 LIBRI QVINQVE:

Nempe x i. De morbis oculorum & palpebrarum.
 x ii. De aurium morbis. x i i i. De nasi
 affectibus. x i v. De ægritudinibus labio-
 rum, gingivarum, dentium, oris ac linguæ.
 x v. De faucium, gutturis & gulæ affectibus, &
 asperæ arteriæ.

In quibus eorum cause, signa, prognoses, cu-
 ratio graphicè depinguntur.

Etiã adiectis SCHOLIIS,

Cum rerum & locorum insignium plenissimo INDICE:

D. PETRO FORESTO Alcmariano,
 Medico, Auctore.

LVGDVNI BATAVORVM,
 EX OFFICINA PLANTINIANA,
 Apud Franciscum Raphelengium.

MDCCXXXI.

S. D.

1591

Romeinse cijfers maken vaak deel uit van een *chronogram*, bijvoorbeeld:

Deo et saLUtIs pVbLICae gratIa erIgIt MagIstratVs,

het opschrift boven het theatrum anatomicum van Keulen, waaruit af te lezen is dat het stadsbestuur het theatrum in 1721 heeft opgericht.

Ook grafschriften vormen vaak een chronogram.

Bekendheid met de Romeinse wijze van het aangeven van het jaar is ook nu nog van belang. Tijdens de oorlogsjaren heb ik deel uitgemaakt van een examencommissie voor het doctorale examen in de geneeskunde. De secretaris wilde de datum op de bul deftig, in Romeinse cijfers neerschrijven op de bul, maar vergiste zich daarbij op de eerste zittingen, waardoor een verschil van, voor zover ik me herinner, 10 jaar werd genoteerd op een officieel stuk!

3. De Gregoriaanse tijdrekening.

Het Juliaanse jaar was iets te lang: 365,25 dagen terwijl het "tropische jaar" 365,2422 dagen telt. Wanneer de eeuwen verlopen, gaat dit verschil van 0,0078 dag, meerdere dagen verschillen. Na elke 128 jaar komt er al een gehele dag te vroeg. Dit gaf moeilijkheden onder meer bij de bepaling van Pasen (zie hierna). Reeds in de 15e eeuw gevoelden de geleerden de noodzakelijkheid van en hervorming van de kalender. Wie moest dit doen? De enige die toen algemeen gezag in West-Europa had, was de Paus. Een voorvader van Andreas Vesalius, Johannes van Wesel of Johannes de Wesalia, die van 1429-1443 professor aan de jonge universiteit te Leuven is geweest en astronomisch goed onderlegd was, heeft een, helaas verloren gegane, oproep (*Exhortatio*) aan de toenmalige Paus Eugenius IV (1431-1437) geschreven om de kalender te hervormen (*Super calendarii reformatione*). Zijn brief heeft niet gebaat. Pas Paus Gregorius XIII heeft de knoop doorgehakt.

Na zich natuurlijk uitvoerig te hebben laten voorlichten door verscheidene astronomen besloot hij ten eerste dat op 4 oktober 1582 15 oktober zou volgen en ten tweede dat eeuwjaren, waarvan het eeuwcijfer niet door 4 deelbaar is, geen schrikkel dag zou hebben (1700, 1800 en 1900 dus niet). Deze, de *Gregoriaanse kalender* is toen in de verschillende landen van West-Europa ingevoerd. Men noemde haar toen de *Stylus Novus* (S.N., nieuwe stijl) in onderscheiding met de *Stylus Vetus* (S.V., de oude stijl). Soms vindt men achter een datum Sn, dat ook Stylus novus betekent. Zie bijvoorbeeld de volgende brief:

Mijn Heer, het sal mij oock aengenaem sijn te verstaen, off mijn missive van dato den 2^e Xmb.^r 3) als hier vooren vermeldt, te recht is gecomen, en hoe die observatien, de seer geleerde Heeren bevallen, ende daer beneffens, den ontfang van desen, afbreeckende (omme niet al te veel over hoop te halen) blijve na presentatie van mijn geringen dienst

Mijn Heer.

UE^{dele} ten Hooght verplichten Dienaer.

ANTONJ LEEUWENHOECK

To Mr. ROBERT HOOKE
Secretarij of the Roijall
Societij at Gresham-Colledge
In London.

MR. LEEUWENHOUKS
Letter to Rtt.
Jan: 14. 1677/8. Sn.⁶⁶)

Het verschil tussen de SN en de SV bedraagt vóór 1700 tien dagen; na 1700 is dit verschil elf dagen !

Gedeelte uit een zogenaamde "gezondheidskalender".

KL. Aller hilgen maent hat XXX dage dat licht XXIX

- X *d* Aller hilgen dach
    e Aller selen dach
XVIII *f* Hupertus buschoff
VII *g*
    A
XV *b* Leonardus abt
III *c* Wilbrodis buschoff
    d De III gecroende mr
XII *e*
    f Martynus pais
    g Martynus buschoff
IX *A* Cunbertus buschoff
XVII *b* Brixius buschoff
    c
VI *d*
    e
XIIII *f*
    g
    A Elisabeth lantgraiffyn
XI *b*   vigilia
    (Keerzijde) Der dach hat VIII orē de nacht XVI
X *c* Presentacie maria
    d Cecelia ionffer
VIII *e* Clemens pais und mr
XVI *f* Chrissogenys merteler
    g Katharina ionffer
V *A* Lȳnus pais
    b
    c
II *d*   vigilia
X *e* Andreis apostel

Constantynus leirt In der louffris ist neit goit

laisen koppen ist *(sic)* goit/ hoede dich vur baden esse
neit zo vil Drynck vroe eynen drunck lutter drancks
nym geyn artzedie dranck Hoede dich vur vnkuytheit
vur houfffleisch vur kuele/ wesche aventz dyn voisse
myt warmen wasser. bade neit zo heis vnkuytsche neit
dair na want it is verbodē.

4. De invoering van de Nieuwe Stijl

Hoe groot het gezag van de Paus was, het strekte zich niet uit tot alle landen van Europa. Immers de Hervorming had toen reeds haar intrede gedaan.

Wat *Nederland*, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden betreft, stonden elk van de provinciën op hun zelfstandigheid; zo werd op diverse tijdstippen tussen 1582 en 1701 de Nieuwe Stijl ingevoerd: Zeeland nam de Nieuwe Stijl reeds op 14 december 1582 over en noemde die dag 25 december. In Holland werd 12 januari 1583 de eerste dag van de nieuwe kalender; Drenthe volgde pas in 1701 (zie p.118).

Engeland echter, dat immers met de Paus gebroken had, wat tot het ontstaan der Anglicaanse Kerk heeft geleid, besloot pas in 1752 tot de invoering van de Nieuwe, Gregoriaanse Stijl. In vele gevallen zette men in de perioden van verschillen beide cijfers bij de data. Zo dateerde Antoinette Bourignon (die zich ook van de Roomse Kerk had afgekeerd) haar brief, waarin ze Jan Swammerdam toestemming gaf zijn *Ephemerî vita* (Amsterdam, 1675) te publiceren, op 5/15 januari 1675. William Sherard noteerde op dergelijke wijze de data van de brieven die hij aan Boerhaave in de eerste decennia der achttiende eeuw schreef.

Over de vraag, of, dan wel in hoeverre de *Alba Studiosorum* en de *Alba Promotorum* dus naar de Nieuwe Stijl moeten worden omgerekend, durf ik geen oordeel neer te schrijven (2).

De *Duitse Protestanten* hebben de Gregoriaanse tijdrekening gedurende langer dan een eeuw niet willen aanvaarden vanwege de bevelende toon van de pauselijke boodschap. Tenslotte werd de verwarring te groot, en in 1699 lieten ze elf dagen weg, hetgeen de "Verbeterde Kalender" opleverde. De dag van het Paasfeest werd iets anders berekend, zodat dit verschil kon geven met de katholieken (in 1724 bijvoorbeeld). Tenslotte werd in heel Duitsland in 1775 de "Algemene Rijkskalender" ingevoerd.

Japan volgde pas in 1873 en moest toen zelfs 12 dagen inhalen.

De *Grieks-Orthodoxe kerk*, die natuurlijk niet vandoen had met de Paus van Rome, hield nog lang aan de Juliaanse tijdrekening vast. Later ging zij — en met haar de meeste kloosters — over tot de Gregoriaanse tijdrekening. Er bleef echter een afdeling van de Grieks-orthodoxe kerk, die hardnekkig vasthield aan de Juliaanse stijl, en autonoom bleef. Deze afdeling kende ook nieuwe kloosters. Een aantal jaren geleden berichtte een dagblad (Handelsblad 25 augustus 1972) nog, dat een klooster (St. Irene Chrysovalantou), toen 40 jaar tevoren door Moeder Melitia opgericht in het dorp Lycovrusso bij Athene, weigerde de Gregoriaanse stijl te aanvaarden; de overste zou het liever opblazen !

De maanden van de Franse
republikeinse kalender

Oud-Nederlandse namen van de maanden

Vendémiaire	Januari	- Louwmaand
Brumaire	Februari	- Sprokkelmaand
Frimaire	Maart	- Lentemaand
Nivôse	April	- Grasmaand
Pluviôse	Mei	- Bloeimaand
Ventôse	Juni	- Zomermaand
Germinal	Juli	- Hooimaand
Floréal	Augustus	- Oogstmaand
Prairial	September	- Herfstmaand
Messidor	Oktober	- Wijnmaand
Thermidor	November	- Slachtmaand
Fructidor	December	- Wintermaand

Invoering Nieuwe Stijl

Holland, Zeeland, Brabant, Vlaanderen:	1 jan. 1583	volgend op	21 dec. 1582
Bisdom Luik:	21 febr. 1583	volgend op	10 febr. 1583
Hertogdom Gulik-Berg:	13 nov. 1583	volgend op	2 nov. 1583
Aartsbisdom Keulen:	14 nov. 1583	volgend op	3 nov. 1583
Bisdom Münster, hertogdom Kleef:	28 nov. 1583	volgend op	17 nov. 1583
Gelderland en Zutphen:	12 juli 1700	volgend op	30 juni 1700
Utrecht en Overijssel:	12 dec. 1700	volgend op	30 nov. 1700
Friesland en Groningen:	12 jan. 1701	volgend op	31 dec. 1700

Er was toen namelijk, op initiatief van de heilige synode der officiële Grieks-orthodoxe kerk (die de Gregoriaanse Kalender volgt) een wetsontwerp ingediend om alle instellingen van orthodoxe kerken Oude Stijl, die tot dusver onafhankelijk en autonoom waren, onder regerings-toezicht te plaatsen (waaronder de kloosters van de nieuwe Kalender toen reeds stonden).

Bij het begin van de eerste wereldoorlog volgden bijna alle *Oost-Europese* landen nog de Juliaanse kalender. Bulgarije ging in 1917, als eerste land, tot de Gregoriaanse over.

Men lette voorts op:

De *joodse kalender*, die rekent vanaf de schepping. Het joodse jaar is een maanjaar, hetgeen betekent dat zevenmaal in de 19 jaar een extra maand moet worden toegevoegd. Het jaar loopt vanaf september (joods nieuwjaar). Het joodse jaar 5725 was ons jaar 1964-1965. De omrekening vindt als volgt plaats: van het duizendtal trekt men 4 af en telt vervolgens bij de uitkomst daarvan indien de datum ligt tussen joods nieuwjaar en 1 januari 239 jaar op, en indien de datum ligt tussen 1 januari en joods nieuwjaar 240 jaar.

Bijvoorbeeld:	5332
	<u>4</u>
	1332
	<u>240</u>
	1572

De *islamitische kalender* rekent vanaf 16 juli 622. Evenals bij de joodse kalender rekent men met het maanjaar.

In de *Franse tijd* werd een geheel nieuwe kalender ingevoerd. Het jaar 1 begon op 22 september 1792. Ook de namen van de maanden veranderden. De gedenkwaardige 18e Brumaire VIII kan op onze kalender worden gelijkgesteld met 9 november 1799.

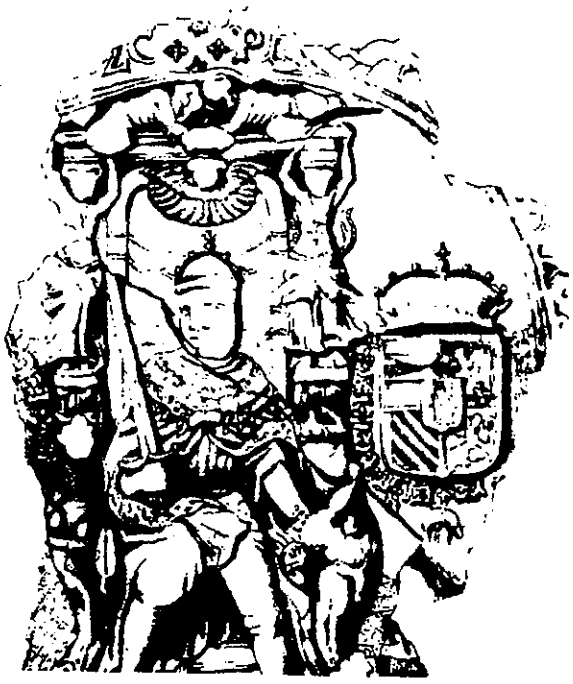
5. Het begin van het jaar

Voor de Romeinen begon het nieuwe jaar op 1 maart. Vandaar dat de laatste maanden van ons jaar nog heten naar de latijnse woorden voor 7e, 8ste, 9e en 10e. In brieven gebruikten de humanisten dan ook wel afkortingen als 7^{bris}, dat wil zeggen Septem-bris (van September).

Als regel liet men na de invoering der Gregoriaanse jaartelling het nieuwe jaar beginnen op 1 januari. Intussen liet men in kerkelijke kringen

Gec hebben de vorst supplyen by gerssele vanden plantentey, des ghesliden gemeyntey, Sy indertey datruime gelegty, Missgader om hon bat te stinne
 vortels die onser offeren aldere wesenlyt geschadt, sine te hebben stert doudet, rotschey, luyken, vort frys hoes gegeruente Sy bequaten volke unte
 expostie, middent, alsulde, luyden te mogty fuyde, Sy misathumistey. Maer hoe veel onser vorst offeren vort zachte vorst in unte sponne gemen
 ill, nichhand dert te niet wesen, ten Sy by supplyen hierop vorst tyn vorst onser vortent, vortent vort geyne dert, faldertubde. Ende welcke 39000 geen
 vorst vortent, Ende hertop ghelyck faldere vorst onser, luyden beuinden ten vorst vortent, ende fuyden onser vorst s. hede van dnt htdam genty, ite s
 vortent geconsentet ten concordat. Gtroyeten consentet in unte vort, vort desey onser vortent dat sy dert ephate gullyen hebben tot hert
 vort van dnt htdam vorst geyntent, te desey onser, ende goet dntent, vortent gelyck vort vort on, dntent te mogty dnt hert unthomfate
 hert van dnt htdam in vortent vortent dat sy dnt vorst fuydant, vortent, de vorst unthomfate vort vort te dntent dnt dnt htdam
 gelyck vort by behuyn gelyck. Sonder htdam te docten vort hert hert hert of t, mogty esse te vortent, vortent ont algoc gelyck f
 vort genty, ten vort, fadt van dntent dnt dnt. Dnt van Maerte fyt fuyte ont hertent dntent vort vort vortent vortent vortent
 vort beide Occidentent.

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500

"Gegeven In onsen Stadt van Brusseele den XIII^{en} dach van Maerte Int Jaer ons heeren duysent vyfhondert vyf ende vichtich"

het nieuwe jaar nog lang beginnen met Pasen. Pasen werd berekend vanaf de eerste dag-nachtevening, 21 maart (zie hierna). Die datum noemt men de *Terminus Paschalis*. Dit geschiedde met name aan het hof van Florence, zodat ook gesproken wordt van de *Florentijnse jaarstijl*.

Het zou te ver voeren, en is in feite te dezer plaatse onnodig, in te gaan op de verschillen van de Paasrekening, tussen de Joden, de Aziatische en de Westerse Christenen. Men kan daarvoor desgewenst encyclopedieën raadplegen.

De vorstelijke kanselarijen hadden veelal hun eigen stijl, en gebruikten ook het jaar van de regering van de vorst. Op het concilie van Nicea, gehouden in het jaar 325, werd voorgeschreven dat Pasen zou worden gevierd op de zondag, die op de eerste volle maan op of na 21 maart volgt. Zou 21 maart een zaterdag zijn en volle maan, dan zou Pasen op 22 maart vallen. Zou volle maan (na 21 maart) pas op 18 april vallen en dit een zondag zijn, dan zou Pasen op 25 april vallen, zoals in 1886 en 1943.

Van deze dingen moet men iets weten om bijvoorbeeld te begrijpen hoe koning Filips II, onder andere graaf van Holland, aan het Amsterdamse chirurgijns-gilde, toestemming gaf het lijk van een terechtgestelde te anatomiseren, dat gedateerd is op 13 maart 1555 (zie afb.). Maar Karel V deed pas in oktober 1555 te Brussel afstand van zijn titels in de Nederlanden !

Volgens de oude Romeinse gewoonte begon het nieuwe jaar op 1 maart. Hier gold echter 13 maart, dus hier moet men er vanuit gegaan zijn, dat het jaar met Pasen begint, vallend op zondag van de eerste volle maan op of na 21 maart. Blijkbaar gebruikte de kanselarij van Filips II de stijl van het paasjaar.

6. De indictie

Boerhaave kreeg in 1733 een brief van de patriarch van Constantinopel om een student uit die plaats, van naam Gregorius, te introduceren met een, voor mij, onbegrijpelijke datering in Griekse letters. Wijlen Prof.A.Sizoo heeft mij toen verklaard dat het om de Romeinse *indictie* ging. Die indictie was een cyclus of periode van 15 jaar, aan het begin waarvan de keizer de belastingen vaststelde en de dagen waarop ze geïnd werden. De indictie werd ingesteld door Keizer Diocletianus. De eerste indictie begon (voor Constantinopel), op 1 september 312. De indictie werd later gebruikt voor de chronologie. Boerhaave ontving de brief in 1733, nadat in 1722 de 94ste indictie was begonnen.

Het rangnummer van het jaar in de indictie wordt gevonden door "ons" jaartal met 3 te vermeerderen en dan te delen door 15; de rest der deling is het rangnummer in de indictie. Gaat de deling op, dan is het jaartal niet

nul maar 15. In 1733 was die rest 11.

cae Litterariae et Medicae, nec non ad salutem Animae Gratiam a Deo
ter Optimo Matimo et Benedictionem in Domino Nostro Jesu Christo
animitus comprecari.

αψλγ ἰνδικτιῶν ια ἰουν

Ἄρχιεπίσκοπος κωνσταντινουπόλεως Σεφαρεῖμ

Dabamus haec Constantinopoli in Patriarchali
Magna Christi Ecclesia, sigillo Aulae Nostrae
per cancellarium obsignata.

Date

The Greeks indicated figures by letters. The year referred to here is 1733, it should be written α' ψ' λ' γ', but is written without the apostrophes (α ψ λ γ).

The indication was a cycle of 15 years, instituted by the emperor Diocletian. It derives its name from the fact that at the beginning of the indiction the taxes were assessed, announced (*indicere*) for that period.

The indiction was used for chronology and dates were reckoned from the last indiction. The indiction of Constantinople began on September 1, 312. Thus in 1722 the ninety-fourth cycle of the indiction began, and 1733 was the eleventh year of it.

Uit:

G.A.Lindeboom (ed.), *Boerhaave's Correspondence. Part Two* (Leiden:E.J.Brill, 1964), p.10-11.

DE EEUWIGDURENDE KALENDER

Gebruik (zie tabellen p. 124):

1. Bepaling van de zondagsletter m.b.v. tabel 1.
2. Herleiden tot de gezochte datum via tabel 2.

Men vindt de zondagsletter uit het getal van de zonnecirkelet; een voorbeeld voor een schrikkeljaar moge hier volgen: Men vraagt de weekdag van 1 Maart en die van 1 Februari in het schrikkeljaar 1200. Antwoord: Voor 1200 is het getal van de zonnecyclus 5, dus de zondag letter a. De letter a staat in Maart bij dag 5; 1 Maart is dus een woensdag. Daar het jaar een schrikkeljaar is (B = bissextilis), moeten we voor (Januari en) Februari de letter b gebruiken. De b staat in Februari bij dag 6; 1 Februari 1200 is dus een dinsdag geweest.

Voor de *nieuwe stijl* is het verband tussen het getal van de zondagsletters iets minder eenvoudig, daar de regelmaat drie maal in de vierhonderd jaar verbroken wordt, door het overslaan van een schrikkeljaar. Wij vinden hier de zondagsletter het gemakkelijkst uit een tabel zoals hier volgt:

Zie tabel 1

De letter B wijst de schrikkeljaren aan, maar de cursief gedrukte zijn geen schrikkeljaren.

Het gebruik van deze kleine tabel is eenvoudig: zij betekent n.l. niet anders dan dat de zondagsletter voor 1900 en dus ook die voor 1928, 1956 en 1984 g is en dat die jaren schrikkeljaren (B) zijn. Dan is in het jaar 1901 de zondagsletter f, in 1902 e, enz. Door de cursieve druk is aangeduid, dat 1900 zelf geen schrikkeljaar is. Voor de jaren terstond op de voltooiing van dit boekje volgend, behoeft men niet te gaan tellen, maar overigens dient men, steeds van boven naar beneden, af te tellen, zoals men oudtijds deed in een *rotula*. Is men niet uitgeteld, als de tabel van onderen ophoudt, dan gaat men van boven af weer door. Zo is b.v. de zondagsletter voor 1585 f.

Wil men nog een voorbeeld? Iemand vertelde mij onlangs, dat de Titanic op een Vrijdag de 13-de was vergaan. Is dit juist? Neen, want het schip is 14 April 1912 door een ijsberg opengescheurd en kort na middernacht, dus op de 15-de April gezonken. Onze tabel geeft als Zondagsletter f; bij 14 April staat in de kalender een f. Het schip is dus op een Zondag verongelukt.

Uit: W.E. van Wijk, *Onze Kalender* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1955), p.145-146.

Tabel 1

1600	1628	1656	1684	2000	a	B	<u>1900</u>	1928	1956	1984	g	B
					g				57		f	
					f				58		e	
					e				59		d	
<u>1700</u>	1728	1756	1784		c	B			60		b	B
					b				61		a	
					a				62		g	
					g				63		f	
<u>1800</u>	1828	1856	1884		e	B			64		d	B
					d				65		c	
									66		b	
									67		a	
									68		f	B
									69		e	
									70		d	
									71		c	

Tabel 2

	januari	februari	maart	april	mei	juni	juli	augustus	september	oktober	november	december
1	A	d	d	g	b	e	g	c	f	A	d	f
2	b	e	e	A	c	f	A	d	g	b	e	g
3	c	f	f	b	d	g	b	e	A	c	f	A
4	d	g	g	c	e	A	c	f	b	d	g	b
5	e	A	A	d	f	b	d	g	c	e	A	c
6	f	b	b	e	g	c	e	A	d	f	b	d
7	g	c	c	f	A	d	f	b	e	g	c	e
8	A	d	d	g	b	e	g	c	f	A	d	f
9	b	e	e	A	c	f	A	d	g	b	e	g
10	c	f	f	b	d	g	b	e	A	c	f	A
11	d	g	g	c	e	A	c	f	b	d	g	b
12	e	A	A	d	f	b	d	g	c	e	A	c
13	f	b	b	e	g	c	e	A	d	f	b	d
14	g	c	c	f	A	d	f	b	e	g	c	e
15	A	d	d	g	b	e	g	c	f	A	d	f
16	b	e	e	A	c	f	A	d	g	b	e	g
17	c	f	f	b	d	g	b	e	A	c	f	A
18	d	g	g	c	e	A	c	f	b	d	g	b
19	e	A	A	d	f	b	d	g	c	e	A	c
20	f	b	b	e	g	c	e	A	d	f	b	d
21	g	c	c	f	A	d	f	b	e	g	c	e
22	A	d	d	g	b	e	g	c	f	A	d	f
23	b	e	e	A	c	f	A	d	g	b	e	g
24	c	f	f	b	d	g	b	e	A	c	f	A
25	d	g	g	c	e	A	c	f	b	d	g	b
26	e	A	A	d	f	b	d	g	c	e	A	c
27	f	b	b	e	g	c	e	A	d	f	b	d
28	g	c	c	f	A	d	f	b	e	g	c	e
29	A		d	g	b	e	g	c	f	A	d	f
30	b		e	A	c	f	A	d	g	b	e	g
31	c		f		d		b	e		c		A

Literatuur:

- R. Fruin, (Th. Azn.), *Handboek der chronologie voornamelijk van Nederland* (Alphen, 1934)
- J. W. Fuchs, *Klassiek Vademecum* (Den Haag: Van Goor, z.j., 4e druk)
- H. Grotefend, Th. Ulrich, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* (Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1971¹¹)
- H. Lietzmann, K. Aland, *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 n. Chr.* (Berlin: De Gruyter, 1956³)
- E. I. Strubbe, L. Voet, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden* (Antwerpen/Amsterdam: Standaard, 1960).
- J. van Wageningen, *Gids voor Gymnasiasten* (herzien door C.A.A.J. Greebe), (Groningen/Batavia: Noordhoff, 1949)
- W. E. van Wijk, "De Juliaansche en Gregoriaansche Kalenders vergeleken", *De Natuur* (Utrecht), 1920, p.177.
- W. E. van Wijk, *Onze Kalender* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1955).

Andere facetten van de tijdmeting in de geneeskunde zijn behandeld in het themanummer "Geneeskunde en Tijdmeting" van het *Ciba-Tijdschrift* 1 (1939), nummer 9, p.270-300.

Noten:

1. Over de inschrijving van Van den Spiegel in Padua, zie G. A. Lindeboom, *Adriaan van den Spiegel (1578-1625) hoogleraar in de ontleed- en heelkunde te Padua* (Amsterdam: Rodopi, 1978), p.39 en J. J. Poelhekke, "Nederlandse leden van de Inclyta Natio Germanica Artistarum te Padua 1553-1700", *Meded. Ned. Hist. Instituut Rome XXXI* (1961), p.265-373 (p.307).
2. In de uitgegeven Alba (zie deze *Handleiding*, p.67-68) vind ik hierover alleen commentaar in het *Album Studiosorum* van Franeker (p.8): "In de tweede helft van de zeventiende eeuw is niet zeker vast te stellen of bij de datering gebruik werd gemaakt van de Juliaanse Kalender, aangeduid door S(tylo) V(etero), of van de Gregoriaanse, die als S(tylo) N(ovo) voorkomt. Op 21 augustus 1696 wordt evenwel uitdrukkelijk het gebruik van de *nieuwe stijl* vermeld door enige Hongaarse studenten. Van dit tijdstip af is door ons - waar mogelijk - vastgehouden aan de Gregoriaanse Kalender en zijn in voorkomende gevallen de data der inschrijvingen hierop herleid".

187 FEESTDAGEN, DIE "IN IEDEREN BEHOORLIJKEN KALENDER MOETEN TE VINDEN ZIJN".

Uit: B.Kruitwagen,

Aan het begin van de lijst zijn een vijftal festa Domini geplaatst die van jongeren datum zijn. Volgens hun waardigheid behoorden ze in het Pars de Tempore te staan, doch omdat ze op een vasten maanddatum worden gevierd rekt men ze tot het Pars de Sanctis. De aantekeningen die ter opheldering bij sommige feesten noodig waren, volgen achter de lijst onder de letters (A) tot (P).

"De beteekenis van den middeleeuwschen heiligenkalender..."

Het Boek, Nwe reeks 25

(1938-'59), p.24-27.

VERKLARING DER TEEKENS: § Algemeen geboden feestdag. || * In den Canon genoemd. || * Jongere Heiligen of Feesten, meestal na de 11e-12e eeuw ingevoerd. || ZONDER DISTINCTIEF: Locaal-Romeinsche Heiligen of Feesten. || GECURSEVERD: Idem, doch in de 13e-16e eeuw in den Kalender opgenomen.

APOSTOLI ET EVANGELISTAE.

Pauli conversio (25 Jan.) §
 Petri cathedra (22 Febr.) § (H)
 Matthias (24 Febr.) § *
 Marcus Evangelista (25 Apr.)
 Philippus et Jacobus (1 Mei) § *
 Joh. ante Portam latinam (6 Mei) (I)
 Barnabas (11 Juni) *
 Petrus et Paulus (29 Juni) § *
 Pauli commemoratio (30 Juni) (J)
 Apostolorum divisio (15 Juli) (K)
 Jacobus major (25 Juli) § *
 Petri vincula (1 Aug.) § (L)
 Bartholomeus (24 Aug.) § *
 Mattheus Ap. et Evang. (21 Sept.) § *
 Lucas Evangelista (18 Oct.)
 Simon et Judas Thaddeus (28 Oct.) § *
 Andreas (30 Nov.) § *
 Thomas (21 Dec.) § *
 Johannes Ap. et Evang. (27 Dec.) § *

Timotheus (24)
 Polycarpus (26)
 Ignatius (1 Februari) *
 Blasius (3)
 Valentinus (14)
 Faustinus et Jovita (15)
 Simeon (18)
 Lucius (4 Maart)
Quadragesima martyres (10) *
 Tiburtius et socii (14 April)
Anicetus (17) *
Soter et Cajus (22) *
 Georgius (23)
Clelus * et Marcellinus (26)
 Vitalis (28)
 Petrus martyr, O. Praed. (29), can. 1233 *
 Alexander * et socii (3 Mei)
 Gordianus et Epimachus (10)
 Nereus, Pancratius et socii (12)
 Urbanus (25)
Eleutherius (26) *
Johannes Papa I (27) *
Felix Papa I (30) *
 Nicomedes (1 Juni)
 Marcellinus *, Petrus *, *Erasmus* * (2)
 Primus et Felicianus (9)
 Basilides et socii (12)
 Vitus, Modestus, Crescentia (15)
 Marcus et Marcellianus (18)
 Gervasius et Protasius (19)
Silverius Papa (20)
 Johannes et Paulus (26) *
 Processus et Martinianus (2 Juli)
 Septem Fratres, *Rufina* *, *Secunda* * (10)
Pius Papa I (11) *
Nabor et Felix (12) *
Anacletus Papa (13) *
 Apollinaris (23)
 Liborius (23)
 Pantaleon (27)
 Nazarius, *Victor* *, *Innocentius* * (28)
 Felix Papa II, *Simplicius*, etc. (29)
 Abdon et Sennen (30)
 Machabel Fratres (1 Augustus)
 Stephanus Papa I (2)
 Stephani protomartyris inventio (3)
 Xystus (Sixtus) Papa II (6) *
 Donatus (7)
 Cyriacus, Largus, Smaragdus (8)
 Romanus (9)
 Laurentius (10) § *
 Tiburtius et *Susanna* * (11)
 Hippolytus et Cassianus (13)

Agapitus (18)
 Timotheus, Hippolytus, Symphorianus
 Hermes (28) ((22))
 Felix et Adauctus (30)
Duodecim Fratres (1 September) *
 Adrianus (8)
 Gorgonius (9)
 Protus et Hyacinthus (11)
 Nicomedes (15)
 Cornelius et Cyprianus (16) *
 Januarius et socii (19)
 Mauritius et socii (22)
 Cyprianus et Justina (26)
 Cosmas et Damianus (27) *
 Sergius, Bacchus, etc. (7 October)
 Dionysius, Rusticus, Eleutherius (9)
 Calixtus (14)
 Chrysanthus et Daria (25)
Evaristus (26) *
 Eustachius et socii (2 November)
 Quattuor Coronati (8)
 Theodorus (9)
Trypho, Respicus, Nympha (10) *
 Mennas (11)
 Martinus Papa I (12)
Pontianus (19) *
 Clemens Papa I (23) *
 Chrysogonus (24) *
 Linus Papa (26) *
 Petrus Alexandrinus (26)
 Vitalis et Agricola (27)
 Saturninus (29)
Melchisedes Papa (10 December) *
 Stephanus protomartyr (26) § *
 Innocentes § (28)
 Thomas Cantuariensis (29), can. 1173 *

MARTYRES.

Hyginus (11 Januari) *
 Felix (14)
Marcellus (16) *
 Marius et socii (19)
 Fabianus et Sebastianus (20)
 Vincentius et *Anastasius* * (22)

FESTA DOMINI.

S. Crucis inventio (3 Mei) (A)
 Transfiguratio Domini (6 Aug.) (B)
 S. Crucis exaltatio (14 Sept.) (A)
Dedicatio basilicae Sanctissimi Salvatoris
 [9 Nov.] * (C)
Dedicatio basilicae Sanctorum Petri et
 [Pauli 18 Nov.] * (C)

B. MARIA VIRGO. *

Purificatio (2 Febr.) §
 Annuntiatio (25 Mrt.)
 Visitatio (2 Juli) * (D)
Maria ad Nives (5 Aug.) * (E)
 Assumptio (15 Aug.) §
 Nativitas (8 Sept.) §
 Praesentatio (21 Nov.) * (D)
 Conceptio (8 Dec.) (F)

ANGELI.

Gabriel (18 Mrt.) *
Michaelis apparitio (8 Mei) * (G)
 Michaelis dedicatio (29 Sept.) § (G)

JOHANNES BAPTISTA. *

Nativitas (24 Juni) §
 Decollatio (29 Aug.)

CONFESSORES.

Paulus eremita (10 Januari)
 Maurus (15)
 Antonius abbas (17)
 Joh. Chrysostomus (27)
 Thomas de Aquino (7 Maart), can. 1323 *
 Joseph nutrix Jesu (19) * (M)
 Benedictus (21)
 Athanasius (2 Mei)
 Bernardinus Senensis (20), can. 1450 *
 Basilius (14 Juni)
 Leo Papa II (28)
 Bonaventura (14 Juli), can. 1482 *
 Dominicus (4 Aug.), can. 1234 *
 Eusebius (14)

Bernardus (20), can. 1174 *
 Augustinus (28)
 Aegidius abbas (1 September)
 Hieronymus (30)
 Remigius (1 October)
 Franciscus (4) can. 1227 *
 Marcus Papa (7)
 Martinus Turonensis (11 November) §
 Briccius (13)
 Sabba abbas (5 December)
 Nicolaus (6)
 Damasus (11)
 Sylvester (31) §

VIRGINES MARTT., VIDUAE, etc.

Maria Magdalena (22 Juli) §
 Prisca v.m. (18 Januari)
 Agnes v.m. (21 et 28) § † (N)
 Emerentiana v.m. (23)
 Agatha v.m. (5 Februari) †
 Dorothea v.m. (6)
 Apollonia v.m. (9)
 Scholastica v. (10)

Perpetua et Felicitas mm. (7 Maart) † †
 Pudentiana v.m. (19 Mei)
 Symphorosa et vij filii (18 Juli)
 Margarita v.m. (20)
 Praxedes v. (21)
 Christina v.m. (24)
 Anna mater B. Mariae V. (26) * (O)
 Sabina mart. (29 Augustus)
 Euphemia, Lucia, etc. (16 September).
 Thecla (23)
 Ursula et sociae vv.mm. (21 October) *
 [(P)]
 Elisabeth regina vidua (19 November).
 Caecilia v.m. (22) † [can. 1235 *]
 Felicitas mater vij fratrum (23)
 Catharina v.m. (25) § †
 Barbara v.m. (4 December)
 Lucia v.m. (13) †
 Anastasia v.m. (25) †

FESTA COLLECTIVA

Omnium Sanctorum (1 Nov.) §
 Commemoratio annuarum (2 Nov.) *

(A). De Inventio en Exaltatio S. Crucis komen sedert de 8e eeuw in zwang. Later worden ze bijna overal geboden feestdag, doch niet bij algemeen voorschrift.

(B). Met de Transfiguratio Domini als dateeringsmiddel moet men voorzichtig zijn. Het feest werd in 1156 door Calixtus III tot de geheele Kerk uitgebreid, doch vóór dat jaar werd het reeds op tal van plaatsen gevierd.

(C). De herdenking der kerkwijdingen van de basiliek van Sint Jan van Lateranen (SS. Salvatoris) en van de Sint Pieterskerk werd door de Minderbroeders in de 14e eeuw ingevoerd, zooals ook de cursiveering aangeeft.

(D). De Visitatio B.M.V. (bezoek van Maria aan Elisabeth) en de Praesentatio (Maria draagt zich aan God op) komen pas in zwang in de tweede helft van de 14e eeuw.

(E). Maria ad Nives is de herdenking der kerkwijding van de basiliek Maria Maggiore. Volgens de legende werd de plaats ervan aangeduid door een wonderbaren sneeuwval in den zomer.

(F). De Conceptio B.M.V. (de datum 8 Dec. staat in verband met de Nativitas op 8 Sept.) begon pas sedert 1100 hier en daar gevierd te worden. Staat er in een kalender „Immaculata Conceptio“, dan is hij bijna zeker uit de tweede helft van de 15e eeuw. Zie verder blz. 30-1, bij de geboden feestdagen.

(G). Bedoeld is de verschijning van Sint Michael op den berg Gargano bij Siponto (Napels). De Dedicatio (29 Sept.) is de wijding van de kerk van Sint Michael aan de Via Salaria te Rome. Dit feest is ouder (6e eeuw), doch wordt soms met 't vorige verward.

(H). Het feest Petri Cathedra heeft een eigenaardige geschiedenis. Het herdenkt den „zetel“ van Petrus te Rome en werd door Gregorius den Grooten (†604) op 22 Februari geplaatst. In Gallië en Spanje verplaatste men het vanwege het onmogelijke samentreffen met de Quadragesima naar 18 Januari. De herinnering aan dezen technischen maatregel ging verloren, zoodat men naderhand twee Cathedrae herdacht, de Romana op 18 Jan., en de Antiochena op 22 Febr. Dit laatste feest knoopt dan aan bij de twijfelachtige overlevering, dat Petrus ook langeren tijd bisschop van Antiochië zou geweest zijn.

(I). Sint Jan voor de Latijnsche Poort, in Vlaanderen en ook wel in Nederland heel huishoudelijk Sint Jan in de Olie genoemd, is de herdenking van het door Tertullianus († c. 240) overgeleverde feit, dat de H. Johannes Evangelist onder Domitianus naar Rome werd gevoerd, en daar vóór de Porta Latina in de kokende olie werd geworpen, waaruit hij ongedeerd te voorschijn kwam.

(J). Het feest der Commemoratio S. Pauli is van typisch-Romeinschen oorsprong. Petrus en Paulus worden altijd samen herdacht, zoo zelfs, dat op een feest van Petrus altijd ook een commemoratio (antifoon, vers en oratie) van Paulus wordt gebeden, en andersom. De sterfdag van Petrus en Paulus, 29 Juni, was in Rome natuurlijk een zeer hoog feest, en werd allereerst plechtig herdacht in de Sint Pieterskerk. Maar omdat de kerk van Sint Paulus zoo ver af lag, kon men niet op denzelfden dag groote plechtigheden organiseren in Sint Paulus buiten de muren. Dat deed men nu den volgenden dag, en noemde het feest zelf de „Commemoratio S. Pauli“.

(K). De Divisio Apostolorum, het uiteengaan van de Apostelen om over de geheele wereld het geloof te gaan verkondigen, werd in de middeleeuwen bijna overal gevierd. Bij de officieele codificatie van het Breviarium (1568) en Missale Romanum (1570) heeft men dit feest laten vallen.

(L). Petri vincula (Petrus' Banden) dankt zijn ontstaan aan de legende dat twee gedeelten van den keten waarmee Petrus was geboeid (Act. Ap. XII. 6-7) zich op wonderbare wijze weer zouden vereenigd hebben.

(M). De vereering van den H. Joseph, den voedstervader van Jesus, begint zich pas te ontwikkelen in de 14e-15e eeuw. Sporadisch komt het feest ook vroeger voor.

(N). Sinte Agnes (21 Jan.) werd van oudsher met octaaf gevierd. Vandaar dat op 28 Januari thans nog een commemoratio staat onder den naam „Agnētis secundo“.

(O). Het feest van Sint Anna, de moeder van de H. Maagd Maria, komt sporadisch voor sedert ongeveer 1307. Haar naam, en die van haar echtgenoot Joachim zijn slechts uit traditie bekend. Geen van beiden staan zij in de Litanie van Alle Heiligen.

(P). De legende van Sint Ursula en hare 11000 maagden verschijnt in de 9e-10e eeuw. Eerst na dien tijd verbreidt zich ook het feest.